

Format de citation

Zítek, Adam: Rezension über: Mariusz Mazur, *Antykomunistycznego podziemia portret zbiorowy 1945–1956. Aspekty mentalno-psychologiczne*, Warszawa: Bellona, 2019, in: *Slavonic Review / Slovanský přehled*, 108 (2022), 1, S. 171-175, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/ce22af898a5a4ee6bd072765cc69d21a>

copyright

Cet article peut être téléchargé et/ou imprimé à des fins privées. Toute autre reproduction ou représentation, intégrale ou substantielle de son contenu, doit faire l'objet d'une autorisation (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

cujícím zpracováním důležité kapitoly z bulharsko-českých kulturních kontaktů, z něž mohou spolehlivě čerpat řadu ověřených a kriticky osvětlených faktů jak historici, tak etnologové (zejména emigrantologové) a vůbec všichni bulharisté zkoumající bilaterální vztahy s českým prostředím v široké konfrontativní perspektivě.

Marcel Černý

Mariusz MAZUR,

Antykomunistycznego podziemia portret zbiorowy 1945–1956. Aspekty mentalno-psychologiczne,

Warszawa – Lublin, Bellona – UMCS 2019, 495 s.,

ISBN Bellona 978-83-11-16148-1 – ISBN UMCS 978-83-227-9269-8.

Mladí, s příkladnou katolickou a vlasteneckou výchovou, rozhodnutí bránit nezávislost své země do poslední kapky krve, což mnozí z nich prokázali již během německé okupace, aby pak shodně se svým přesvědčením pokračovali v boji i po skončení války, tentokrát proti tvořícímu se komunistickému režimu pod patronátem Sovětského svazu. Navzdory těžké situaci a proti mnohonásobné převaze nevypočitatelného nepřítele si uchovali čistý morální profil a hodnoty pojící se s vojenskou uniformou, kterou nosili. Podobný portrét účastníků polského protikomunistického odboje s trochou nadsázky leckdy přináší část současné polské historiografie. Přestože uvedený popis pochopitelně nelze zcela odmítnout, a zejména v souvislosti s hlavními závěry by bylo možné stvrdit jejich platnost, je zároveň zřejmé, že takový obraz v konfrontaci s rekonstrukcí skutečného vývoje příliš neobstojí. Jak totiž některé historické práce naznačují, realita v poválečném Polsku nebyla černobílá a léta utrpení, stresu a ohrožení ovlivnila velkou část obyvatel země, příslušníků partyzánských oddílů nevyjímaje, resp. právě je samotné.¹

Složité osudy některých partyzánů v recenzované práci zohledňuje i Mariusz Mazur, přednášející na Univerzitě Marie Curie-Skłodowské v Lublinu. Jak naznačuje její podtitul, svou pozornost autor primárně soustředil na snahu proniknout do myšlení, motivace a psychiky osob, které se rozhodly proti totalitnímu režimu aktivně vystoupit. Recenzovaná kniha tak není jen dalším pomyslným

1 K realitě Polska po druhé světové válce zejména srov. Marcin ZAREMBA, *Wielka Trwoga. Polska 1944–1947. Ludowa reakcja na kryzys*, Warszawa 2012. Srov. též recenze Jiřího Friedla: Slovanský přehled 99, 2013, č. 1–2, s. 195–199.

kamínkem při budování pomníku a kultu „prokletých vojáků“ (żołnierze wyklęci), ale práci, která se snaží nad některými jevy hlouběji a kriticky zamyslet a v souvislosti s tím si též klade zajímavé a někdy i dosti nelehké a kontroverzní otázky.

Nejedná se o první práci, která se problematikou psychologie v souvislosti s totalitním režimem v Polsku zabývá.² Již dříve se též objevily knihy, které psychologické hledisko v souvislosti s rezistencí zohledňují.³ V případě organizovaného ozbrojeného odporu se však v tomto směru jedná o jednu z prvních ucelenějších prací. Jejím předmětem je totiž psychologická analýza partyzánů z „lesních“ oddílů (s. 31), tedy té části účastníků protikomunistické rezistence, která je též v polské historiografii i obecně společnosti nejsledovanější. V této souvislosti se pochopitelně nabízí otázka, je-li zkoumaná skupina (demografická kohorta – s. 32) dostatečně reprezentativní pro přijímání obecnějších závěrů. Mariusz Mazur odpovídá, že ano, neboť vlastní jednání a myšlení lidí není závislé pouze na jejich osobnosti, ale rovněž na prostředí a situacích, kterým jsou vystaveni (s. 34). Určení, jak velkou skupinu zástupců partyzánských oddílů Mazur pro potřeby své analýzy zkoumal, by však k přesnějšímu vymezení tématu jistě přispělo.

Jedním z podstatných kritérií předurčujících možné zařazení do zkoumané skupiny, byl též dostatek pramenů, které – jak přiznává i sám autor – jsou značně limitující. Pro analýzu podobného druhu jsou totiž zcela zásadní nejrozumnější ego-dokumenty, umožňující nahlédnout do myšlení daného jedince. Výčet vzpomínek, výpovědí, deníků a dalších pramenů, nicméně dokládá, že určitý reprezentativní základ se pro provedení stanoveného výzkumu přece jen podařilo shromáždit (s. 455–458). Naopak jako málo využitelné, vzhledem ke zkoumanému tématu, autor shledal materiály z provenience bezpečnostních složek (např. výslechové protokoly, hlášení apod.). V rozboru pramenů a literatury naopak nejsou vůbec zmíněny orálně historické prameny. Je zřejmé, že svědectví většiny účastníků odboje se již zaznamenat nepodařilo, k dispozici jsou však vzpomínky svědků těchto událostí, z nichž by rovněž bylo možné čerpat (např. archiv Fundace Centrum Karta). Jestliže tento pramen není pro sledovaný výzkum využitelný, mělo by to být v práci uvedeno.

Autor sám koneckonců uvádí, že v případě absence pramenné základy k určité problematice se rozhodl sáhnout po metodě *per analogiam* (např. v otázce cho-

2 Srov. např. Hanna ŚWIDA-ZIEMBA, *Człowiek wewnętrznie zniewolony. Mechanizmy i konsekwencje minionej formacji – analiza psychologiczna*, Warszawa 1997.

3 Srov. např. Jacek Witold WOŁOSZYN, *Niepodległościowa konspiracja młodzieżowa na ziemiach polskich w latach 1944/45–1956*, Lublin – Warszawa 2019.

vání lidí v krizových situacích) a částečně využil též metodu *argumentum ex silentio* (zejména pak v souvislosti se zabíjením lidí – s. 35). Celkově lze konstatovat, že metodologický přístup autora se projevil – alespoň tedy z laického hlediska – poměrně důkladným proniknutím do oblasti psychologie a její aplikace při zpracování historického tématu. Jaké výsledky tedy Mariusz Mazur na základě kombinace těchto dvou vědních oborů ve své knize představil?

V první části práce je řešena otázka motivace a impulsů vedoucích k boji proti komunistickému režimu se zbraní v ruce. V určité míře to nepochybně byly čistě ideové a vlastenecké pohnutky, jako touha po svobodné zemi, hrdost a čest pojící se s vojenskou uniformou, či pocit povinnosti vyplývající z dějinného odkazu (např. polsko-bolševická válka). Podstatnou roli sehrály i represe ze strany etablovaného režimu, které některým leckdy ani jinou volbu, než boj, neumožňovaly a v zásadě vedly k vytvoření či alespoň posílení ozbrojeného odporu (s. 68). Jeden z impulsů autor spatřuje též v „syndromu konspirátorů“, tedy stavu, kdy se někteří z účastníků konspirace z doby války a bezprostředně po jejím skončení nedokázali vrátit do běžného života a sami tak vlastně dobrovolně v podzemí zůstávali nebo se do něj vraceli (s. 76). Jak autor uvádí, zcela vyloučit nelze ani snahu uniknout trestnímu postihu za ryze kriminální činy a s tím často související materiální motivaci (s. 86). Velmi výstižně se jeví i další konstatování, že působení v podzemí bylo motivováno několika faktory, které se prolínaly (s. 88). Těžko lze tak hovořit výlučně o vlasteneckých a ideových pohnutkách.

V dalších částech své práce se Mazur zabývá mj. vnímáním účastníků rezistence jak společností, tak jimi samotnými, což nezřídka též vedlo ke konfliktním situacím. Odbojáři totiž vnímali svoji činnost jako obětování se pro dobro vlasti a od zbytku národa očekávali podporu, podobně jako během druhé světové války (s. 200). Situace se však oproti létům válečným značně změnila a také vnímání režimu v čele s komunisty výrazně lišilo od přístupu společnosti v letech války (s. 161).

Nelze říct, že by se ze strany autora jednalo o jakýsi revizionistický přístup k historii komunismu v Polsku, ale spíše o snahu o střízlivý, nezaujatý a předsudky nezátížený pohled, který bere v úvahu komplikovanost situace a leckdy i diametrálně odlišné zájmy jednotlivých částí polské společnosti. Shodně s nastíněným rozbořením se totiž nepřáteli podzemí postupem času stávali v podstatě všichni, kdo nový režim akceptovali (s. 211). Existence ozbrojeného odboje, zejména pak v souvislosti se zajišťováním jeho potřeb (např. rekvizice, přepady), jako i s radikálním odpořením a likvidací nepřátel, se tak stávala stále problematičtější.

Nejedná se však o jediné kontroverze, jichž se Mazur ve své práci dotýká. Další se pojí s často skloňovanou otázkou antisemitismu v podzemním hnutí. Na rozdíl od jiných současných polských historiků autor recenzované publikace tento problém neneguje a jako nesmyslné odmítá tvrzení, že některé činy národoveckého proudu odboje (např. osvobození vězenkyň koncentračního tábora v Holýšově příslušníky Národních ozbrojených sil nařčení z antisemitských tendencí vyvracejí (s. 164–166).⁴

Velká pozornost je v práci logicky věnována samotné psychice partyzánů a tomu, co ji ovlivňovalo. I zde Mazur nabízí velmi zajímavé závěry, které poněkud kolidují s dosavadním většinovým výkladem. Akceptuje sice termín „selská válka“, jenž reflektuje sociální původ většiny účastníků ozbrojené rezistence (s. 55), v souvislosti s tím však zároveň poukazuje na značně omezené možnosti rozvoje osob pocházejících z tohoto prostředí. Nejlépe patrné je to v otázce úrovně venkovských škol. V této záležitosti totiž polemizuje se závěry některých historiků o vysoké úrovni vzdělání a z toho vyplývajícího ideového přístupu účastníků odboje (s. 50–52). S tím souvisí i jejich celková vyspělost, vždyť po výbuchu války mnohé z nich ovlivňovaly a formovaly spíše strasti a dramatické chvíle spojované s těmito tragickými léty, než rodina či příslušné instituce (s. 180). Obraz uvědomělých a příkladně vychovaných „synů a dcer“ polského národa tak pod tíhou Mazurovy věcné argumentace dostává další trhliny. Psychiku a jednání účastníků rezistence však vedle minulosti ovlivňovaly i aktuální problémy, jako byl neustálý stres, strach před zatčením či zabitím, obavy o rodinu a blízké, ale též pocit beznaděje či ryze materiální a praktické záležitosti, např. hlad, ubytovací podmínky nebo počasí. Možností, jak stres a tlak redukovat, přitom nebylo mnoho. To vše se na chování a činech partyzánů zákonitě podepsalo.

Jednou z diskutabilních oblastí je např. zabíjení, které se s ozbrojeným odbojem logicky pojí. Na základě dosavadního výzkumu této problematiky Mazur mj. poukazuje na určité „společenství viníků“ – tedy situace, kdy je pocit viny za spáchané činy v rámci určité společenské skupiny redukován a činy samotné jsou jejími členy vzájemně ospravedlňovány jako nevyhnutelné a potřebné (s. 424). Dále poukazuje na míru brutality, jako i poměrně zajímavý závěr, že většina účastníků ozbrojeného odboje ve skutečnosti nikoho nezabila (s. 261). Specifické prostředí, jímž „lesní“ oddíly byly, a okolnosti pojící se s jejich existencí představovaly jeden z dalších faktorů, které přímo ovlivňovaly jejich příslušníky. Vedle autority velitele to

4 K tématu srov. např.: Jiří FRIEDL, *Vojáci – psanci. Polská Svatokřížská brigáda Národních ozbrojených sil na českém území v roce 1945*, Praha 2015.

byl i pocit sounáležitosti, bratrství ve zbrani, kdy vnímání jedince („já“) degraduje ve prospěch kolektivu, alespoň tedy dle psychologických interpretací (s. 274). Závěrečná část práce pak přibližuje postavení a myšlení posledních účastníků ozbrojeného odboje (tzv. grupy przetrwania). Na rozdíl od řady svých spolubojovníků z doby dřívější již tito partyzáni neměli žádnou možnost volby ani záchrany a jejich činnost se omezovala na vlastní přežití, nikoliv již boj s komunistickým režimem (s. 430–431).

Z hlediska faktograficky orientované historiografie může meritum Mazurovy práce poněkud paradoxně představovat i její hlavní úskalí. Veškeré závěry totiž jsou značně teoretické, opírají se o analogické výzkumy a závěry spřízněných vědních oborů (např. psychologie či sociologie). Jak však v úplném závěru uvádí sám autor recenzované knihy, hlubší poznání minulosti „se nepodaří, jestliže zůstaneme u číslování oddílů, popisu jejich struktur, nebo dokonce u jednotlivých biografických pojednání. A jestliže samozřejmě nelze rozporovat váhu tohoto druhu prací, stejně tak by měly být začátkem pro další reflexe prováděné v perspektivě všech proudů historiografie“ (s. 454).

S přihlédnutím k závěrům a kvalitě představené práce, nelze než s Mazurovými závěry souhlasit. Tato kniha totiž dokazuje možnosti historického výzkumu, neomezí-li se výlučně na faktografický výklad, a přínosy plynoucí z tolik diskutovaného a některými badateli i zavrhaného interdisciplinárního přístupu. V souvislosti s tím též automaticky vyvstává otázka, je-li vlastně vůbec možné hlouběji a s relevantními výsledky analyzovat určité konkrétní skupiny společnosti (ať již odpůrce či přívržence komunistického režimu), nebudeme-li schopni jejich jednání (v tomto případě i myšlení a motivaci) konfrontovat se společností většinovou či její zbývající částí. Je totiž zřejmé, že tyto jednotlivé celky se vzájemně ovlivňovaly a mnohé i předurčovaly. Co je však asi nejpodstatnější, výsledky tohoto výzkumu jsou logické a věrohodné. Rozhodně více než ideově zatížený černobílý obraz, jaký o antikomunistickém odboji prezentuje část polských historiků.⁵

Adam Zítek

5 Nejvýraznější kontroverze se pojí s historiografií zabývající se tzv. národoveckým proudem odboje, jež v některých případech zcela účelově některá problematická témata opomíjí, nebo je dokonce i zcela účelově interpretuje. Srov. např. Michał OSTAPIUK, *Komendant „Bury“. Biografia kpt. Romualda Adama Rajsa „Burego“ 1913–1949*, Białystok – Olsztyn – Warszawa 2019. Srov. též recenze Adama Zítka: *Slovanský přehled* 106, 2020, č. 2, s. 368–377. Dále např.: Mariusz BECHTA – Wojciech J. MUSZYŃSKI (eds), *Przeciwno Pax Sovietica. Narodowe Zjednoczenie Wojskowe i struktury polityczne ruchu narodowego wobec reżimu komunistycznego 1944–1956*, Warszawa 2017.